

ANTAKYA ARAP ORTODOKSLARINDA DİNSEL MÜZİK UYGULAMALARI¹

RELIGIOUS MUSIC PRACTISES IN ANTAKYA ARABIAN ORTHODOX

DOI:10.17755/esosder.68837

Derya KARABURUN DOĞAN²

Banu MUSTAN DÖNMEZ³

Öz

Bu çalışmada, Antakya Ortodoks Kilisesi dinsel müzik uygulamaları, kültürel ve müziksel analiz bakımından incelenmiştir. Günümüzde Antakya’da farklı etnisitelere ait olup Ortodoks mezhebine bağlı azınlık vakfi statüsünde 6 adet kilise bulunmaktadır. Genel olarak Kiliselerine Arapça ve Türkçe adlar veren Arap Ortodoks Cemaati, Antakya Arap Ortodoks Patrikliği’ne bağlıdır.

Çalışmada, *dinsel müzik-sosyo-kültürel yapı-kimlik* ilişkisi, Antakya Ortodoks Cemaati özelinde ele alınmıştır. Çalışmada, öncelikle Antakya Arap Ortodoks Cemaatinin bölgedeki demografik dağılımı üzerinde durulmuş, daha sonra Arap Ortodoksların müzikleri; kilise ayin müzikleri, cenaze müzikleri ve düğün müzikleri olarak gruplandırılmıştır. Yapılan bu müziklerde, İncil metinlerinin ve diğer ilahilerin müziksel icrası, müziksel yapı ve işlev bakımından incelenmiştir.

Araştırmada ayrıca, Antakya Arap Ortodoks Kilise korolarında icra edilen eserlerin form ve repertuar analizlerine yer verilmiştir. Antakya Arap Ortodokslarında dinsel müzik icrasının tecvitli/entonyasyonlu icra (Arapça İncil metinleri) ve ezgisel/makamsal icra (Azizlerin sözleri) olmak üzere iki temel müziksel üsluptan oluştuğu saptanmıştır. Tecvitli icra geleneğinin Yakın Doğu Sami-Arap ırklarına ait bir kutsal metin icra biçimi olduğu ve merkezleri Suriye ve Lübnan’da olan Antakya Arap Ortodokslarının bu geleneği dinsel müziklerinde uyguladıkları saptanmıştır. Ezgisel/makamsal icranın Geleneksel Türk Sanat Müziği ile aynı makamsal yapıda olduğu ancak farklı adlarla adlandırıldığı; ilahilerin performansı sırasında dem tutularak ezginin dem üzerine söylendiği, ilahilerin makamsal özellikler taşıdığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Antakya Arap Ortodoksları, Dinsel Müzik, Cemaat, Etnisite, Kültür.

Abstract

Antakya Orthodox church religious music practises were studied and analyzed culturally and musically. Nowadays Antakya has 6 churches which are connected to Orthodox sect in minority foundation status. Arabian Orthodox community which usually gives Turkish and Arabic names to their churches are bound to Antakya Arabian Orthodox Patriarchate.

In this study, religious-social/cultural structure-identity relations were especially observed in Antakya Orthodox sect. Firstly in this study the focus was on demographic distribution of Antakya Orthodox sect in the region, but later it was divided into groups as, Arabian Orthodox music, church liturgy music, funeral music and wedding music. In these music genres, biblical text and other chant’s musical doings, musical structure, and functions were examined.

Also in this study, Antakya Arabian Orthodox church choir performances’ form and repertoire analyses were included. Antakya Arabian Orthodox religious music performances can be divided into two basic musical tones, tajweed performance tradition determined to belong to Near East Sami-Arabian race, which is a sacred text performance centered in Syria and Lebanon. Antakya Arabian Orthodoxes are using this tradition on their religious music. Tune/rank with Traditional Turkish Art Music but it’s named differently.

Keywords: Antakya Arab Orthodox, Religious Music, Community, Ethnicity, Culture.

¹ Bu çalışma, 26-27 Nisan 2012 tarihinde, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde “Din ve Müzik” başlıklı ulusal sempozyumda bildiri olarak sunulmuş ve tam metni basılmamıştır.

² İnönü Üniversitesi Güzel SanatlarveTasarım Fakültesi, Müzik Bölümü, dkaraburun@gmail.com

³ İnönü Üniversitesi Güzel SanatlarveTasarım Fakültesi, Müzik Bölümü, banu.donmez@inonu.edu.tr

Giriş

Kültür, insanların yaşamları içerisindeki her davranışı derinden etkiler. Bu davranışların şekillenmesinde, değişime uğramasında anahtar görevi üstlenmektedir. Kültürü genel olarak sosyal bilimciler ‘genel kültür’ (üst kültür) ve ‘alt kültür’ olarak iki ana başlık altında sınıflandırmaktadır.

Genel kültür birçok alt kültürü içerisinde barındırabilmektedir. Toplum içerisinde genel kültür çatısı altında bulunan her alt kültür, bir bakıma toplumsal gruplar içerisindeki farklılığın işaretidir. Toplum içerisinde yaşayan insanların kendi yaşamları boyunca alışmış oldukları geleneklerle, karşılaştıkları başka toplumların gelenekleri arasında fark ettikleri ayrılıkları, farklılıkları anlamaları sonucu etnoloji ve antropoloji bilimi doğmuştur. Türkiye’de hâkim olan genel kültür içerisinde, alt kültürleri ile yer alan Antakya Arap Ortodoks Cemaati; farklı dil kullanımı, inançsal yapısı, müzik kültürü, gelenekleri bakımından özellikle Antakya bölgesinde genel kültürü zenginleştirmesi yönüyle oldukça önemlidir.

Ortodoksluk, Hıristiyan mezhepleri içerisindeki üç büyük mezhepten biridir. Ortodoks mezhebini diğer Hıristiyan mezheplerinden ayıran noktalardan bazıları şunlardır: Ruhani başkanları patriktir. Papanın üstünlüğünü, Hazret-i İsa’nın vekili olduğunu, yanılmazlığını kabul etmezler. Rûh-ul Kudüs’ün (kutsal ruhun) oğul yoluyla babadan çıktığını ileri sürerler. İbadetlerde kendi dillerini kullanma serbestlikleri vardır. Papazlar evlenebilir, keşişler, piskoposlar ve patrikler evlenemezler. Boşanma serbestliği bazı şartlara bağlı olarak vardır (Karaburun Doğan, 2015: 22). Ortodoks inancına göre Tanrı, kendi suretinde tek bir “şahıs”ta iki tabiatlı tek bir varlık yaratmıştır. Bu varlıktaki birinci yön, tenleşmiş bir kelam; ikincisi ise teslisin ikinci şahsı olan ete bürünmüş, Baba’nın biricik oğlu Mesih İsa’dır (Yıldırım, 2005: 98).

Peder Doğum Ortodoksluğu; *Ortodoksluk, Hıristiyanlık mezheplerinden biridir. Ortodoks mezhebinin ruhani (dini) lideri patrik olup, merkezi İstanbul Fener’deki Patrikhanedir. Roma İmparatoru Konstantin üç yüz on senesinde Hıristiyanlığa izin vermiş, kendi de Hıristiyan olmuş, Roma’dan İstanbul’a taşınmıştır. Fakat bu dinin esasları bozulmuş, unutulmuştur. Bu nedenle, miladın 395. senesinde Roma Devleti ikiye ayrılmıştır. 1054’de (H.446) İstanbul Patriği olan Mihael Kirolarius, Roma’daki Papadan ayrılarak Ortodoks Kilisesini (mezhebini) kurmuştur. Roma’daki Papaya tâbi olanlara Katolik, İstanbul’daki Patriğe tâbi olanlara Ortodoks ismi verilmiştir. Kiliselere resimler, heykeller konulmuştur. Şark kiliseleri olarak da bilinen Ortodoks dünyasında İstanbul’dan başka İskenderiye, Antakya (Şam) ve Kudüs’te de patriklik vardır. Çok sayıda Ortodoks Kiliseleri bu dört patrikliğe bağlıdır”* (Doğum, 2013/Antakya)⁴ sözleriyle tanımlıyor.

Bu çalışmada, Ortodoks Mezhebine mensup olan Antakya Arap Hıristiyanlarının inançlarının, kültürlerini ve müziklerini ne şekilde etkilediği ele alınacaktır. Dolayısıyla Antakya Arap Ortodokslarının dinsel müzik metinlerini ele almadan önce, topluluğun tarihsel ve kültürel yapısının genel hatlarıyla betimlemesi yapılacaktır.

⁴ Peder Dimitri DOĞUM ile 15.04.2013 tarihinde, Antakya Azizler Petrus ve Pavlus Ortodoks Kilisesinde yapılan görüşmenin özeti.

1. Antakya Arap Ortodoksları

Mesih imanlılarına ilk olarak Antakya'da Hıristiyan adı verilmiştir. Kudüs dışında Hıristiyanlık ilk defa Antakya'dan yayılmıştır. Kudüs'e yakın önemli bir ticaret merkezi oluşu ve Doğu ile Batı kültürlerinin birleştiği noktada bulunması, Antakya'nın Hıristiyanlığın yayılma döneminde Hıristiyan Cemaatinin toplanma ve öğretim merkezi olmasını sağlamış ve önemini arttırmıştır (Karaburun Doğan, 2015: 18-19).

Antakya Arap Ortodoks Kilisesi; İsa Mesih ile ilgili temel inançlarda, diğer iman konularında olduğu gibi, genel ve bölgesel 'konsil'⁵lerde belirlenen Ortodoks Kilisesinin inançlarını benimsemektedir. Günümüzde Türkiye'deki Antakya kökenli Arap Ortodoks Hıristiyanların sayısı Dimitri Doğum'a sorulduğunda; "*Türkiye'nin Güney bölgesinde yaşayan Arap kökenli Ortodokslar olarak Mersin, Antakya, Samandağı, İskenderun, Altınözü ve köylerimizde yaşayanlar ile birlikte ele alındığında toplamda 12000 kişiyiz. İstanbul'da yaklaşık 2000 Rum asıllı Ortodoks kaldığını biliyoruz. Bu anlamda Türkiye'de 14000-15000 arasında nüfusumuz değişmektedir. Antakya merkezde 1200 kişiyiz*" (Doğum, 2015/Antakya)⁶ cevabı alınmıştır.

Antakya Arap Ortodoks Hıristiyanlarının, genellikle Antakya'nın çevre köylerinden göç aldığı gözlenmektedir. Özellikle Samandağ ve Altınözü'nde yaşayan Ortodoksların Antakya merkeze göç durumu fazladır. Geçmiş yıllarda İstanbul'a göç eden Antakyalı Arap Ortodokslar vardır fakat sayıca azdır. Antakya'da yaşayan Ortodoks Cemaatinden günümüzde şehir dışına göç eden nüfus sayısı yok denecek kadar azdır. Bunun en büyük nedeni cemaat üyelerinin hepsinin bu bölgede geçmişten bu yana yerleşik olarak yaşamaları ve esnaf olarak, en çok da kuyumculukla geçimlerini sağlamalarıdır.

Antakya merkezde, toplumsal dayanışmayı gerektiren durumlarda farklı etnisitelerin din ve mezhepleri önemli değildir; topluluklar, yalnızca düğün, cenaze, sünnet ve vaftiz törenlerinde birbirlerinin mezheplerini öğrenirler. Fakat evliliklerde bu durum tam tersidir. Antakya Ortodoks Cemaati, bölgede bulunan birçok cemaat gibi kapalı bir yapı oluşturur ve cemaat dışı evlilikler hoş karşılanmaz. Peder Jan Deluller bu durumu: *Aile birliği inanç birliği ile olur. Vaftiz olmayan bir bedenle vaftiz olan bir bedenin birlikte olması Hıristiyan inancında günahdır. Biz bu günaha iştirak edemeyiz. Herkesin kendi inanç kültüründe, kendi yapısında, kendi inancına karşı sorumlulukları vardır*" (Deluller, 2015/Antakya)⁷ sözleri ile açıklamaktadır. Dolayısıyla Ortodoks gençlerinin eşlerini seçim hakları kısıtlıdır. Peder Dimitri Doğum, Ortodokslukta nikâh geleneğini; "*Ortodoksluk düşüncesinde, evlilikte cinsel birliktelik değil ruhani birliktelik önemlidir ve bu birliktelik ancak iki taraf da Hıristiyan olursa gerçekleşecektir. Ortodokslukta kilise nikâhı önemli ve kutsaldır. Kilisede iki Hıristiyan arasında nikâh akdi yapılır. Bu ayin Pazar günleri yapılır ve yarım saat sürer. Katoliklerin aksine Ortodokslarda papazlar ve pederler evlenebilirler. Sadece Manastır'da yaşayan papaz ve pederler evlenemezler*" (Doğum, 2013/Antakya)⁸ diye açıklıyor.

1.1. Antakya Arap Ortodokslarının Sivil Toplum Örgütlenmeleri

Ortodoksların kadim örgütlenme biçimleri, vakıf ve derneklerden önce Patrikhanelerdir. Vakıf ve dernekler, patrikhaneler çerçevesinde oluşturulmuş sivil toplum

⁵ Konsil (Grekçe "Sunodos, Latince Synodus): Hıristiyan dinî liderlerin, dinî öğreti ve pratikler için kararlar vermek üzere toplanmaları, genellikle "konsil" veya "sinod" olarak adlandırılır (Daley, 1987: 125).

⁶ Peder Dimitri DOĞUM ile 15.03.2015 tarihinde, Antakya Azizler Petrus ve Pavlus Ortodoks Kilisesinde yapılan görüşmenin özeti.

⁷ Peder Jan Deluller ile 15.03. 2015 tarihinde, Antakya Azizler Petrus ve Pavlus Ortodoks Kilisesinde yapılan görüşmenin özeti.

⁸ Peder Dimitri DOĞUM ile 15.04.2013 tarihinde, Antakya Azizler Petrus ve Pavlus Ortodoks Kilisesinde yapılan görüşmenin özeti.

örgütleridir. Antakya Arap Ortodoks Kiliselerinin tamamının 15. yy.'a kadar Antakya'da bulunan Antakya Arap Ortodoks Patrikhanesine bağlı olduğu, daha sonra deprem ve yangınlar yüzünden taşınarak, merkezi şu an Şam'da bulunan Antakya Arap Ortodoks Patrikhanesi'ne bağlandığı kilisenin vakıf kitapçığında yer almaktadır (Antakya Azizler Petrus ve Pavlus Ortodoks Kilisesi Tanıtım Kitabı, 2011: 13).

Cemaat vakıfları, Cumhuriyet öncesinde gayrimüslim Türk vatandaşlarının oluşturduğu hayır kurumları olup 1936 yılında düzenlenen beyannameler ile Vakıflar Genel Müdürlüğündeki kütüğe tescil ve kayıtları yapılmıştır. Böylece cemaatlere ait bu hayır kurumları vakıf olarak kabul edilmiştir. Antakya'da kilise vakıfları mevcuttur ve özellikle son yıllarda sivil örgütlenmelerin canlanmasıyla daha aktif oldukları görülmektedir. Azınlık vakfi statüsünde olup Antakya Arap Ortodoks Patrikliğine bağlı toplamda 6 adet Ortodoks Kilise Vakfı bulunmaktadır. Bu kiliselerin tümü günümüzde ibadete açıktır. Ortodoks Cemaati, bu kiliselere Arapça, Süryanice ya da Türkçe adlar vermiştir. Bu kiliseler; İskenderun'da Aziz Nikola Ortodoks Kilisesi ve Marcircos Ortodoks Kilisesi; Altınözü'nde Marcircos Türk-Hıristiyan Ortodoks Kilisesi ve Maria Ana Rum Ortodoks Kilisesi; Antakya'da Aziz Peter ve Aziz Paul Kiliseleridir (Karaburun Doğan, 2015: 25).

Antakya Ortodoks Vakfı'nın kuruluş tarihi, düzenlenen beyannamelere istinaden 1936 olarak kabul edilmiştir. Vakıf, cemaat tarafından seçilen ve dört yılda bir yapılan seçimle 7 kişilik mütevelli heyeti tarafından idare edilir. Vakıf, Türkiye'deki diğer vakıflar gibi Vakıflar Genel Müdürlüğüne bağlıdır.

Vakfın Antakya bölgesinde bulunan idare merkezi, bir külliye görünümüne sahiptir: Vakfın içerisinde vakıf mütevelli heyeti odası, sekreterlik odası, Azizler Petrus ve Pavlus Kilisesi, pederler odası, sosyal ve kültürel faaliyet salonları, kilisenin altında morg ve din adamlarının defnedildiği bir mezarlık bulunmaktadır. En son 1946 yılında vefat eden Peder Nikola, Kilise'nin altına defnedilmiştir. Morgdan tüm cemaat üyeleri faydalanmaktadır. Kilisede bulunan mutfak, cemaatin önemli günlerinde düğün, nişan, vaftiz, doğum günü, taziye yemekleri gibi etkinliklerde kullandıkları bir mekândır. Kilisenin etrafında genişçe iki bahçe, bu bahçelerin etrafında oda ve meskenler bulunmaktadır. Vakıf bünyesindeki kadın ve gençlik kollarının etkinliklerinden biri de yardıma muhtaç, yaşlı ve hasta insanları ziyaret etmek, onlara yalnızlıklarını hissettirmemektir. Böylece Ortodoks Cemaatinde birlikteliğin oluşması ve beraber hareket edebilme duygusu daha da önem kazanmaktadır (Karaburun Doğan, 2015: 25-26).

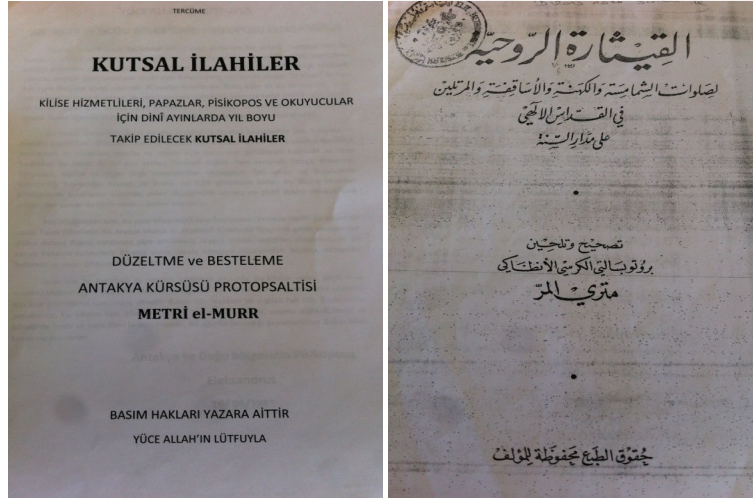
2. Antakya Arap Ortodokslarında Dinsel Müzik Uygulamaları

Antakya Ortodoks Kilisesinde seslendirilen ilahilerin büyük bir bölümü İncil'den alınan metinlerden oluşur. Bunun dışında icra edilen ilahiler ise kilise pederleri tarafından yazılan Mesih İsa ya da Meryem Ana'yı öven dize ya da şiirlerin ve Mezmur⁹ların metinlerinin ezgiselleştirilmesi ile elde edilir. Antakya Arap Hıristiyan Ortodokslarının yıl içerisindeki ayinlerinde;

- 1) Kitab-ı Mukaddes (İncil) bölümlerini,
- 2) Minavon (aylık-günlük) Dua Kitabını,
- 3) Tiryodiyon (üçleme- baba-oğul-kutsal ruh) Dua Kitabını,
- 4) Bendikstariyon (penta-beş) Dua Kitabını,
- 5) El-Muazzi Dua Kitabını (kıyameti ve dirilişi anlatan dua kitabıdır),

⁹ Mezmur: "1. Peygamber Hz. Davud'un musiki ve makam ile okuduğu Zebur surelerinden her biri" (Doğan, 2008: 1137).

- 6) İman Yolu Dua Kitabını (Bu kitabın içerisinde Minavon, Tiryodiyon ve Bendikstariyon kitaplarından bölümler de bulunmaktadır),
- 7) Arapça Peder Hizmetleri Kitabını (Aziz Basileios, Roma Baş Episkoposu Aziz Gregorios Zeoloğos ve Altınağızlı Aziz Yuhanna bölümleri),
- 8) Altınağızlı Aziz Yuhanna Son Akşam Yemeği Tören Kitabını,
- 9) Arapça-Türkçe Peder Hizmetleri Tören Kitaplarını kullandıkları görülmektedir¹⁰ (Doğum, 2015/Antakya).

Şekil 1: Antakya Aziz Peter ve Aziz Paul Ortodoks Kilisesi'nde Bulunan METRİ el-MURR'un İlahi Kitabı¹¹

Fotoğraf: Derya KARABURUN- 15.08.2015 (Karaburun Doğan, 2015: 64)

Antakya'da yaşayan Arap-Ortodoks Cemaatinin kilisede yapmış olduğu ve günlük, haftalık ve yıllık olarak düzenledikleri duaların, yortuların ve oruçların, inanan kişilere Hz. İsa'nın hayatını daima hatırlatma gayesini taşıdığı çalışma süresince görülmüştür. Bu ritüellere elbette ki müziksel anlatım eşlik etmektedir. Peder Dimitri Doğum, kilise bünyesinde söylenen ilahilerle ilgili; “Ortodoks Kilisesini temsil eden müziklere ilişkin anlayış, İslam’i temsil eden müziklere ilişkin anlayışla paralellik göstermektedir. Bu müzik, hazza ve eğlenceye hitap etmez, kilise hayatının özünün ve hakikatinin keşfedilmesini sağlamaya yönelik bir performanstır. Yani kilisede okunan ilahiler, kutsal ayinlerdeki ikonalarla ve şükran duygularıyla betimlenen dinsel esaslara dayanır” (Doğum, 2013/Antakya)¹² yorumunu yapmaktadır. Doğum’un ifade ettiği bu olgu, aslında tüm dinsel müzik uygulamaları için geçerlidir. Dinsel müzikler, dini öğretinin kuşaktan kuşağa aktarılabilmesinde bir araç olarak kullanıldığı için, makam, ezgi, ritim vb. gibi diğer müziksel öğelerinden çok metinleri önem taşımaktadır. Başka bir deyişle burada müzik, dinsel metnin

¹⁰ Peder Dimitri DOĞUM ile 15.03.2015 tarihinde, Antakya Azizler Petrus ve Pavlus Ortodoks Kilisesinde yapılan görüşmenin özeti.

¹¹ Antakya Aziz Peter ve Aziz Paul Ortodoks Kilisesi'nde Bulunan METRİ el-MURR'un İlahi Kitabı'nın Önsöz kısmının Arapçadan Türkçeye çevirisi İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagati Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Hüseyin POLAT tarafından yapılmıştır.

¹² Peder Dimitri DOĞUM ile 15.04.2013 tarihinde, Antakya Azizler Petrus ve Pavlus Ortodoks Kilisesinde yapılan görüşmenin özeti.

bir taşıyıcısı görevi görmektedir. Bu nedenle Philip V. Bohlman'ın (*Ontology of Music*, 1999) ortaya attığı 'müziğin kültüre gömülü olması' ve 'müziğin anıştırılması' (üzerinin örtülmesi/arka plana atılması) kavramları, tüm dinsel müzik uygulamaları gibi Antakya Arap Ortodokslarının dinsel müzik uygulamaları için de geçerlidir. Özellikle Semitik etnisitelerde, Süryanilerde, Araplarda, Yahudilerde ve diğer Orta Doğu halklarında müzik ve dans, dinden ayrı bir uygulama olarak görüldüğü için, dinsel metinler ve dans, içinde müzik yokmuş gibi algılanmaktadır. Dinsel müziklerin bu biçimde üstü örtük ve farklı kavramlarla anılması olgusu, Antakya Ortodoksları için de geçerlidir. Kilise koristin'in *psalti*, makamlı bir dinsel metnin ise *yortu*, *dua* ya da *ilahi* olarak adlandırılmasının nedeni budur. Bu durumu aşağıda tablolaştırarak göstermek gerekirse;

Tablo 1 Arap Hıristiyan Ortodokslarda 'Anıştırma'dan (Adumbration) Kaynaklanan Müzik Terimleri¹³

Arap Hıristiyan Ortodoks Din Dışı Müzik Terimleri	Arap Hıristiyan Ortodoks Dinsel Müzik Terimleri
Müzik	Çan, Dua, İlahi, Yortu
İcracı	Peder, Psalti
İcra	Okuma
İcra Tekniği	Tecvîd (İncil için) ¹⁴

Tablo 2 Arap Hıristiyan Ortodokslarda 'Anıştırma'dan (Adumbration) Kaynaklanan Müzik Uygulamaları Adlandırmaları

Arap Hıristiyan Ortodokslarda Ritüel Dışı Müzik Pratikleri	Arap Hıristiyan Ortodokslarda Ritüel İçi Müzik Pratikleri
Müzik: Çalınır, Söylenir, Yapılır	İncil, Peder Hizmetleri Kitabı, Mezmurlar vb. Okunur
Müziyen: Çalar, Söyler	Peder, Psalti: Okur

(Karaburun Doğan, 2015: 54-55).

Doğu Ortodokslarında, Batı Ortodokslarında olduğu gibi bir çoksesli koro ve bunlara eşlik eden çalgılar bulunmamaktadır. İstanbul Fener Rum ve Ermeni Ortodokslarına çok sesli ilahiler sonradan sonraya da olsa girmiştir. Ancak Arap Ortodokslarında böyle bir uygulama hiç yapılmamıştır. Antakya Ortodoks kilisesi pederlerinden Dimitri Doğan, kendi kiliselerinde çalgı kullanılmamasının nedenini, "*Bize göre Allah'a ulaşacak, Ona yalvaracak*

¹³Tablo 1 ve Tablo 2'de gösterilen veriler, Banu Mustan Dönmez'in *Alevi Müzik Uyanışı* isimli kitabının 'Cem İçinde Müziğin ve Dansın Yeri' bölümünde (Mustan Dönmez, 2014: 69) yer alan tablolardan esinlenilerek hazırlanmıştır.

¹⁴ Tecvîd: "Arapçada prozodi. Hususiyle Kuran'ı telaffuz ilmi; vurgu ve heceleri inceleyen bilim dalı...Dilde ve güfteli musikide, hayati ehemmiyete haizdir. Kulaktan öğrenilir ve uygulanır. Kaidelerini ancak hususi tahsil görmüş olanlar bilir..." (Öztuna, 362, 474).

en uygun ses, insan sesidir. Bu yüzden ilahi korosunda çalgı yoktur. Sadece ritim tutan, dem tutan kişiler vardır” (Doğum, 2012/Antakya)¹⁵ biçiminde açıklamıştır.

Bu açıklama ve bu açıklamayla koşut giden uygulama, etnomüzikolojik açıdan büyük önem taşımaktadır. Çünkü insan kültüründe yalnızca din değil, yaşanan bölge de büyük bir önem taşımaktadır. Hatta dinlere ve mezhepler ait ritüeller, yaşanan bölgenin geçmişindeki kültüre göre belirlenmektedir. Bu bağlamda Hıristiyanlığın kabul edildiği mezheplerin bölgesel dağılımı son derece önemlidir. Bugün Batı Hıristiyanlığını temsil eden mezhepler Katolik ve Protestan mezhepleri iken, Doğu Hıristiyanlığını temsil eden mezhep Ortodoks mezhebidir. Dolayısıyla genellikle Doğu Hıristiyanları olarak adlandırılan Ortodoksların dinsel müzik uygulamaları içinde orijinalinde çalgıya ve hatta kadın sesine yer yoktur. Ortodokslarda ibadet için yapılan müziklerde çalgıya ve kadın sesine yer olmamasının temel nedeni, Arap, Yahudi ve Sami halklarıyla ortak bir coğrafyada yaşamış olmalarının verdiği kültürel ortaklıktır. Hâlbuki bu uygulama, aynı dinin mensupları olup diğer mezheplerden olan Protestanlar ve Katolikler için geçerli değildir. Bunun en güzel örneği, çoğu zaman kendisine dini bir anlam yüklenen büyük bir orgu Batı Avrupa kiliseleri içinde görebilmektir.

Kilise ilahilerinin müziksel performansı ‘Arapça’, ‘çalgısız’ ve ‘insan sesi’ ile yapılmaktadır. Bu makamsal yapıyı Peder Dimitri Doğum; “*Notalar 1’den itibaren numaralandırılır. 1. hafta 1. notadan, 2. hafta 2. notadan, 3. hafta 3. notadan diye gitmek koşuluyla 8. haftaya kadar 8 ayrı notadan ilahiler okunmaktadır. Aslında burada notadan kasıt makamlardır ve her nota bir makamı temsil etmektedir. Koroda bulunan psaltier müzik eğitimi almamıştır. Bu nedenle notaların haftalık isimlerinde sapmalar olmaz fakat bazen ilahilerin makamsal yapılarında sapmalar olabilmektedir. Bu sıra sistemi bayram ve özel günlerde değişebilmektedir. Özel günlerde bu günlere uygun farklı makamlar, sıralama bozularak söylenebilir”* (Doğum, 2013/Antakya)¹⁶ sözleri ile ifade etmektedir.

Antakya Arap Ortodoks psaltierinin kilisede icra etmiş oldukları ilahilerin GTSM makamlarıyla benzerlik gösterdiği fakat numara verilerek nota tabiri ile adlandırıldıkları gözlemlenmiştir. 1. nota uşşak makam dizisine, 2. nota hüzzam makamı dizisine, 3. nota rast makamı dizisine, 4. nota segâh makamı dizisine, 5. nota buselik makamı dizisine, 6. nota hicaz (hicaz hümayun) makamı dizisine, 7. nota çargâh makamı dizisine, 8. nota rast makamı dizisine uyum ve benzerlik göstermektedir. 3. ve 8. notaların her ikisi de rast makamı dizisinde icra edilmekte fakat hafta sırasına uygun bir biçimde 3. ve 8. nota olarak adlandırılmaktadır. Kilisede icra edilen ilahilerin genellikle hüzzam, uşşak, buselik ve rast makam dizilerinin etkilerini gösterdiği görülmektedir (Karaburun Doğan, 2015: 70).

2.1. Antakya-Rum Ortodokslarında *Psaltirik* (Kilise Koristliği) Geleneği

Antakya Arap Ortodoks Kilisesi İlahi Grubu’nda yedi-on kişi görev yapmaktadır. Bu koro görevlilerine korist anlamında *psalti* denmektedir. Fener-Rum Ortodokslarından farklı olarak, Ortodoks Arap cemaati, İncili Latince ve Türkçe değil, Arapça ve Türkçe okumaktadırlar. Günlük ibadetlerinde ise “İman yolu” adlı dua kitabından dualar okumaktadırlar (Karaburun Doğan, 2015: 142).

Kilise ilahi korusu, İncil pasajlarının Türkçe mealini düz bir metin biçiminde, Arapça mealini ise tıpkı Kura’n okur gibi entonasyon kullanarak, tecvitsel bir biçimde okumaktadır. Bu icra biçimi bile, Antakya Ortodokslarının Arap geleneğine kültürel anlamda ne kadar bağlı

¹⁵ Peder Dimitri DOĞUM ile 21.12.2012 tarihinde, Antakya Azizler Petrus ve Pavlus Ortodoks Kilisesinde yapılan görüşmenin özeti.

¹⁶ Peder Dimitri DOĞUM ile 15.04.2013 tarihinde, Antakya Azizler Petrus ve Pavlus Ortodoks Kilisesinde yapılan görüşmenin özeti.

olduğunu bizlere göstermesi bakımından önemlidir. İncil metinlerinin bu biçimde okunması, etnomüzikoloji disiplini açısından bir müzik performansıdır. Dolayısıyla *psaltilerin* bu performansı, aslında Müslüman Araplarla ortak bir coğrafyayı paylaşan Antakya Arap Ortodokslarının kültürel durumlarının kavranması açısından önemlidir.

Ancak İslami dinsel müzik performansından farklı olarak Ortodoks ilahilerinde ‘dem tutma’ olgusu vardır ki bu olgu, bir anlamda ostinato görevi gören *ilkel birçok seslilik*dir. Dimitri Doğum, bu dem tutma olgusunu betimlerken; “Antakya’da yaşayan Arap Ortodokslarda dem eşliğinde söylenen ilahilerde, karar sesinin 3. veya 5. derecelerinden okunan alt ezgiye tabaka ses denir. Bu tabaka sesi, 2 ya da 3 kişi tarafından tutulur ve o ses üzerine diğer koro üyeleri ilahilerini seslendirir”¹⁷ (Doğum, 2012/Antakya) ifadesini kullanmıştır.

Şekil 2: Antakya Ortodoks Kilisesi Psaltileri (Karaburun Doğan, 2015: 245)

(Fotoğraflayan: Derya KARABURUN DOĞAN)

Arap Ortodoksların, kilise dışında dinsel müzik yaptıkları yer yoktur. Sadece psaltilerin korist olarak görev aldıkları amatörlerden oluşan ve farklı dini cemaatleri bir arada tutan şehir koroları vardır. Psalti olmak isteyen ve müziğe ilgisi bulunanlar, küçük yaştan itibaren kiliseye gidip ayinlere katılarak diğer psaltilerin performanslarını takip ederler. Bu geleneğin, psalti olmak isteyen çocuklarda, repertuar ve usule alışkanlık kazandırdığı görülmektedir. Psaltiler yalnızca erkeklerden seçilmez, kadınlar da koroda yer alır. Daha sonra istekliler arasından müziğe yeteneği olan yeni nesil psalti adaylarını ise, yine psalti gurubu seçmektedir. Psaltilerin sayı ve cinsiyet dağılımı geleneksel değildir, istekli ve yetenekli kişilerin katılımı ile değişebilir.

Korodaki bayanlar ve çocuklar Arapça bilmemektedir. Korodaki bayanlar Arapça bilmemelerine rağmen Suriye ve Lübnan’dan getirttikleri ilahi kasetlerinden ilahileri kulaktan dolma dinleyerek seslendirirler. Bu bölgeden getirtilen kasetlerdeki ilahiler de Ortodoks Arap Hıristiyanlara aittir.

¹⁷ Peder Dimitri DOĞUM ile 21.12.2012 tarihinde, Antakya Azizler Petrus ve Pavlus Ortodoks Kilisesinde yapılan görüşmenin özeti.

Korodaki psaltillerin hiçbiri akademik anlamda bir müzik eğitimi almadığı gibi, makamlar ve yapıları hakkında detaylı bilgiye de sahip değildir, koro amatör müzisyenlerden oluşmaktadır. İlahiler, genellikle orijinali olan Yunancadan çevrilip Türkçe ve Arapça okunmaktadır. İbadet günlerinde yoğunluk Pazar günleridir, dolayısıyla koro daha çok Pazar günleri cemaatin yoğun olduğu ayinlerde ilahi seslendirir.

Kilisedeki ilahi grubu içinde kademe atlamanın bir standardı yoktur. Bir yer boşaldığı zaman kilise korosunda o sıfatları taşıyan kişi var mı diye bakılır; bu sıfatı dolduracak kişiye görev verilir. İlahi grubunun içerisinde en üst makam 'baş psaltik'tir. Bir kişinin baş psalti olabilmesi için ayin ritüellerini çok iyi bilmesi, geniş bir repertuara, olgun bir karaktere ve yönetici bir ruha sahip olması gerekmektedir (Karaburun Doğan, 2015: 142).

2.2. Antakya Arap Ortodokslarının Önemli Bayramları: Paskalya, Noel, Vaftiz

2.2.1. Paskalya Bayramı

Paskalya Bayramı 5 Nisan- 6 Mayıs arasındaki bir Pazar günü kutlanır. Bu tarih aynı zamanda 6 Mayıs Hıdrellez (baharın gelişi) kutlamalarına denk gelmektedir. Hıristiyanlar Paskalya Bayramını önce kilisede düzenlenen ayine katılıp, daha sonra yumurta tokuşturarak kutlarlar. Antakya Ortodoks Kilisesi'nde sabah saat 05.00 'de Ortodokslar önce kilise içerisinde daha sonra kilise avlusunda yaktıkları mumlarla Mesih İsa'nın doğuşunu ve göğe çıkışını kutlarlar (Karaburun Doğan, 2015: 111-112).

Şekil 3: Antakya Arap Ortodoks Kilisesi Bahçesinde Yapılan Paskalya Bayramı Kutlamaları

(Fotoğraflayan: Derya KARABURUN DOĞAN)

Antakya Ortodoks Cemaati Başkanı Fadi Hurigil, *Paskalya bayramının, Hıristiyanların büyük bayramı olduğunu ve bu bayramın İsa Mesih'in çarmıhta ölümünden sonra üçüncü gün mezarda dirilişini ifade ettiğini, yedi haftalık oruç süresinin Paskalya bayramı ile son bulduğunu, bu bayramda oruçlarını yeni hayatın simgesi olan yumurta ile açtıklarını, yumurtaları her tokuşturdıklarında o mezar kapısının tekrar açıldığını ve dirilişin gerçekleştiğini anımsadıklarını*¹⁸ (Hurigil, 2013/Antakya) yapılan görüşmeler sırasında dile getirmiştir.

¹⁸ Antakya Azizler Petrus ve Pavlus Ortodoks Kilisesi Vakfı Başkanı Fadi HURİGİL ile 15.04.2013 tarihinde, Antakya Azizler Petrus ve Pavlus Ortodoks Kilisesinde yapılan görüşmenin özeti

2.2.2. Noel Bayramı

Antakya Arap Ortodoks Kilisesi'nde Noel ayinine başlamadan önce Mezmur'un belirli pasajları Arapça ve tecvitli bir şekilde okunmaktadır. Bu dualar okunurken Peder tütsülerle kiliseyi kutsar ve sunaktaki ritüellerini yapar. *“Daha sonra Matta İncil'i 1/18-25'den İsa'nın doğumunu anlatan pasajlar okunur. Peder Mezmur 50/1-19 pasajlarını okuduktan sonra İsa'nın doğumuna şükür eder ve ona övgüler sunulmasını talep eder. Daha sonra her zaman ki klasik kutsal ayin yapılır. Seher duası ile ilgili ilahiler okunur”* (Doğum, 2015/Antakya). Seher duasının bitimi sırasında da ilahi okunmaktadır. Daha sonra ayine giriş yapılır (Karaburun Doğan, 2015: 120-121).

Antakya'da, 23 Aralık günü Noel'i anlatan bir Oratoryo oynanır, çocuklara hediye dağıtılır. Noel Baba hediye dağıtırken, Antakya'da yaşayan diğer cemaatlerin çocukları da burada bulunur ve onlar da bu hediyelerden alabilirler. Noel 25 Aralık'ta kutlanır ve bugün değişmez. Bu bayramlarda kilisede toplu Noel ayini yapılır, koroyla birlikte bu özel günü anlatan ilahiler seslendirilir ve mum yakılarak dua edilir. Törenin ardından kilisenin bahçesine çıkan vatandaşlar birbirlerinin bayramını kutlar.

Şekil 4: Antakya Ortodoks Kilisesinde Yapılan Noel Ayini Görüntüsü
(Fotoğraflayan: Derya KARABURUN DOĞAN) (Karaburun Doğan, 2015:246) .

2.2.3. Vaftiz Bayramı

Kültürlerde bayram ve özel gün isimleri, etnik ve kültürel farklılıklardan ötürü farklı adlandırılabilir. Antakya'da Vaftiz Bayramı Azizler Petrus ve Pavlus Ortodoks Kilisesi Cemaati tarafından, 'Epifani', 'Mesih İsa'nın Vaftizi', 'Kıddes Bayramı' adları verilerek kutlanmaktadır. Vaftiz Bayramı'nda Hz. İsa'nın yeryüzüne doğuşu temsil edilip kutlanmaktadır. Bu bayrama Epifani denmesinin en büyük sebebi Epifaninin kelime anlamı olarak Hz. İsa'nın görünüşü anlamına gelmesidir. Kutsal Ruh, İsa vaftiz olduktan sonra güvercin şeklinde inip onun üzerine konmuştur (İncil: Matta, 3/16). Bu yüzden de Antakya Ortodoks Kilisesinin vakıf başkanı Fadi Hurigil, Kutsal Ruh'u "Allah'ın ulağdır" diye tarif etmekte ve güvercin Kutsal Ruh'u temsil ettiği için her bayramda halkın kilisede güvercin uçurduğunu ifade etmektedir (Hurigil, 2015/Antakya). Epifani (Vaftiz) Bayramı ayininde

İsa'nın vaftiz oluşu temsil edildikten sonra Antakya Arap Ortodoks Cemaati ellerinde tuttuğu güvercini havaya atıp onların kilise içinde uçmalarını sağlamaktadır. Vaftiz Bayramı Antakya Azizler Petrus ve Pavlus Ortodoks Kilisesi'nde Noel'den sonra 6 Ocak'ta kutlanmaktadır. Bayramın tarihi, tüm Hıristiyan Ortodoks kiliselerinde aynıdır.

Dimitri Doğum Vaftiz bayramının anlamını; *“Doğu kiliselerinde bu bayram İsa Mesih'in Vaftizci Yuhanna tarafından Ürdün Nehri'nde vaftiz edilmesi anısına kutlanmaktadır. Vaftizci Yuhanna insanları yıkayarak Ürdün nehrinde günahlarından arındırıyordu, fakat onlara kendinden daha kuvvetli birinin geleceğinden (İsa Mesih'ten) bahsediyordu. İsa Mesih de kendisinden vaftiz olmuştur”* sözleri ile açıklamaktadır (Karaburun Doğan, 2015: 117) (Doğum, 2015/Antakya)¹⁹.

Vaftiz Bayramında İsa'nın vaftizini ve Meryem Ana'yı konu alan ilahilerden *'Bi'timedek ya rab fi nahril Urdon zaharata secde lisselus'* (Ürdün nehrindeki vaftizin ile ya Rab) ve *'Entomul leyizne bil Mesih i'temedtom'* (Mesih adına vaftiz olanlar) ilahileri, psaltiler ve cemaat tarafından okunmaktadır.

2.2.4. Özel Günleri: Doğum- Düğün- Cenaze

2.2.4.1. Doğum

Vaftiz, Hıristiyanların uygulamış oldukları, bebek doğduktan sonra doğan bebeğin günahlardan arınmasını, kötülöklere karşı kutsanmasını sağlayan bir törendir. Vakıf Başkanı ve Baş Psalti Fadi Hurigil, çocukların cinsiyetlerine göre vaftiz günlerinin belirlendiğini; *“Ortodoks geleneklerinde çocuk, doğumunun sekizinci günü ile kırkinci günü arasında vaftiz edilmektedir”* sözleri ile açıklamaktadır (Karaburun Doğan, 2015: 124) (Hurigil, 2015/Antakya)²⁰. Antakya'da Arap Ortodoks Cemaati, bebeklerini iki aylıktan bir yaşına gelene kadar vaftiz ettirebilmektedir. Vaftiz sırasında Kilisede İncil'den Matta 28. bölümden 16-20 kısımları okunmaktadır. Bu bölüm aynı zamanda Peder Hizmetleri Kitabında (El-Afholloji) da yer almaktadır. Bu bölümlerin dışında tören sırasında vaftiz konulu İsa'nın doğumunu ve vaftizini konu alan Arapça ilahiler makamlı bir şekilde okunmaktadır.

¹⁹Peder Dimitri DOĞUM ile 15.03.2015 tarihinde, Antakya Azizler Petrus ve Pavlus Ortodoks Kilisesinde yapılan görüşmenin özeti.

²⁰ Antakya Azizler Petrus ve Pavlus Ortodoks Kilisesi Vakfı Başkanı Fadi HURİGİL ile 15.03.2015 tarihinde, Antakya Azizler Petrus ve Pavlus Ortodoks Kilisesinde yapılan görüşmenin özeti.

**Şekil 5:Antakya Ortodoks Kilisesinde Yapılan Vaftiz Ayini Görüntüsü
(Fotoğraflayan: Derya KARABURUN DOĞAN)**

2.2.4.2. Düğün

Antakya Arap Ortodoksları, düğünden önce nişan töreni ve damat giydirme töreni yaparlar. Resmi nikâhı kıydırmadan kilisede nikâh akdini gerçekleştirmemektedirler, kilise yönetimi ve pederler, önce resmi nikâhı şart koşmaktadır. Genel olarak nikâh akdi kilisede yoğun katılım sağlanması ve inançsal olarak önem arz etmesi nedeni ile Pazar günleri kısılmaktadır. Kilisede nikâh akdi yapılabilmesi için her iki bireyin de Hıristiyan olması gerekmektedir. Antakya Ortodoks Kilisesi Pederlerinden Peder Jan Deluller; *“Aile birliği inanç birliği ile olur. Vaftiz olmayan bir bedenle, vaftiz olan bir bedenin birlikte olması Hıristiyan inancında günahdır. Biz bu günaha iştirak edemeyiz. Herkesin kendi inanç kültüründe, kendi yapısında, kendi inancına karşı sorumlulukları vardır”* sözleri ile cemaat içi nikâh akdinin önemini vurgulamaktadır (Deluller, 2015/Antakya)²¹. Antakya Ortodoks Kilisesi’nde (Antakya Azizler Petrus ve Paulus Ortodoks Kilisesi) nikâh akdi sırasında İncil’den Yuhanna 2. bölümden 1-11 kısımları okunmaktadır. Genellikle Meryem Ana’yı öven ilahiler, kilisede psalter tarafından Arapça ve makamsal yapıda icra edilmektedir.

Antakya’daki etnik ve kültürel farklılıklar düğün müziklerine de yansımıştır. Arap etnisitesinin yoğun olduğu bölgeler olan Antakya Merkez’de ve Reyhanlı’da genel olarak düğünlerde Arapça sözlü düğün müzikleri icra edilmektedir. Antakya’da yaşayan ve düğünlerde müzisyenlik yaparak geçimini sağlayan Mehmet Hazırlar,²² Antakya düğünlerinde

²¹ Peder Jan Deluller ile 15.03. 2015 tarihinde, Antakya Azizler Petrus ve Pavlus Ortodoks Kilisesinde yapılan görüşmenin özeti.

²² Antakya Kırıkhan’da yaşayan düğün müzisyeni Mehmet Hazırlar ile 20.08.2015 tarihinde Antakya’da yapılan görüşmenin özeti.

icra edilen müziklerin yapısını; “*Düğün müziği olarak Antakya’da ‘Samandağ tarzı*²³ *müzik yapılırken, Reyhanlıda ‘Bedevi Araplarına yakın müzikler’ yapılır. Amik Ovası diye adlandırabileceğimiz Kırıkhan’da Arapça, düğünlerde kullanılmaz. ‘Halebi türü*²⁴ *oyun havaları dediğimiz Gaziantep oyun havaları çalınır, özgün müzik türleri icra edilir*” sözleri ile ifade etmektedir (Hazırlar, 2015/Antakya)²⁵ (Karaburun Doğan, 2015: 133-134).

2.2.4.3. Cenaze

Antakya Ortodoks Kilisesi’nde (Antakya Azizler Petrus ve Paulus Ortodoks Kilisesi) cenazeden önce defnedilecek kişi İslam inancındaki gibi yıkanmaz, çünkü Arap Ortodokslarda vaftiz edilen beden günahlardan zaten arınmıştır. Kilisede cenaze töreni sırasında İncil’den Yuhanna 5. bölümden 24-30 kısımları peder tarafından Arapça ve tecvitli bir şekilde okunur. Antakya Ortodoks Kilisesi cenaze töreninde Peder Hizmetleri Kitabından ‘Ölüye Rahmet Duası’ okunduğu sırada cemaat tarafından tecvitli olarak ‘Eyyuhel Muhalles’ duası söylenmektedir. Defnedilen kişinin fotoğrafının önünde mum yakılarak dualar edilir. Bunun nedeni ruhunun ışıklar içinde huzura ereceği düşüncesinin cemaat içerisinde yaygın oluşudur. “*Vefat eden kişinin evinde ölen kişinin ruhunu ve ölü evini kötü ruhlardan korumak için tütsü ve buhur yakılmaktadır. Arap Hristiyan Ortodokslarda Peder cenazenin defin işlemi bittikten sonra üç gün, sabahları mezarlığa gider, dualar okur ve bu uygulama sonrasında ev halkıyla beraber kiliseye gider taziyeler kilisede olmaktadır*” (Doğum, 2015/Antakya)²⁶ (Karaburun Doğan, 2015: 136).

40. gün ve 52. gün ölünün ruhu için duaların okunması Müslümanlıkta ve Nusayri inancında da vardır. Bu durum, Antakya Arap Ortodoks Cemaatinde de aynı şekildedir. Cenazenin defnedilişinin 40. günü, cenazenin kırkı yapılır. Pazar ayını sırasında ise ölüye rahmet duası okunur.

2.3. Özel Gün ve Bayramlarda Okunan İlahilerden Örneklerin Müziksel Analizleri

6 Ocak Vaftiz Bayramı İlahisi: 1.notadan okunan ilahi ‘la karar’ sesinden icra edilir ve uşşak makamına tekabül eder. Bu bayramı ifade eden ilahi, doğmuş olan İsa’nın vaftizini anlatır. Arapça okunan ilahinin Arapça ve Türkçe mealı aşağıdaki gibidir:

Arapça:

“Bi’timedek ya rab fi nahril Urdon zaharata secde lisselus. Lien sawtil eeb tekeddem leke bişşehede musemmiyen iyyeke ibnen mahbuben. Val ruh bi heyet hememe yueyyidul hakikatil kelime, fe ye men azharta va anartal a’lem eyyu hel Mesihul ilehul mejdulek...” (Altınağzlı Aziz Yuhanna Tören Kitabı, 2007)

²³ “Samandağ ve Bedevi Araplarına yakın müzikler, oryantal tarzı müziklerdir daha çok darbuka ve org çalgısı kullanılarak, Arapça olarak icra edilmektedir” (Mehmet Hazırlar, 20.08.2015).

²⁴ “Halebi türü müzikler Suriye- Gaziantep sınırında olan Halep’de icra edilen müziklere benzediği için bu adı almıştır. Bu müzik türü genellikle erkeklerin oynadığı, bağlama, keman, org, davul, zurna kullanılarak, kimi zaman aralarda Türkçe okunan baraklarla süslenen bir halay türüdür” (Mehmet Hazırlar, 20.08.2015).

²⁵ Antakya düğün sanatçısı Mehmet Hazırlar ile 20.08.2015 tarihinde Antakya’da yapılan görüşmenin özeti.

²⁶ Peder Dimitri DOĞUM ile 15.03.2015 tarihinde, Antakya Azizler Petrus ve Pavlus Ortodoks Kilisesinde yapılan görüşmenin özeti.

Türkçe:

“Ürdün nehrindeki vaftizin ile ya rab, kutsal üçlemeye secde zuhur etti,
Zira Baba'nın sesi, seni sevgili oğul diye isimlendirerek şahadet etmiştir.
Ve ruh bir güvercin görünümünde kelamın gerçekliğini teyit ediyor.
Sen ki zuhur ettin ve insanları aydınlattın ey Mesih ilahımız, sana yücelik
olsun” (Altınağzlı Aziz Yuhanna Tören Kitabı, 2007)

Şekil 6: 1. Nota- Uşşak Makamı Dizisi (Özkan, 2000: 120).

25 Aralık Noel Bayramı İlahisi: 2. Notadan okunan ilahi ‘si karar’ sesinden icra edilir ve Hüzam makamına tekabül eder. Arapça okunan Noel İlahisinin Türkçe meali aşağıdaki gibidir:

Arapça:

“Mileduke eyyu hel mesihu ilehune, kad aşraka nurel ma'rifati fi e'lem.
Liennessecidine lil kevekib, bihi te'allemu minel kevkebil sucud leke ye
şemsil adil ve en yarifu min maşarkel ulu eteyt ya rabbul mejdulek...”
(Altınağzlı Aziz Yuhanna Tören Kitabı, 2007).

Türkçe:

“Ey Mesih ilahımız, doğumun insanlar içinde bilgi nurunun doğmasını sağladı. Zira yıldızlara tapanlar, onların sana secde etmesini öğrendiler ey adaletin güneşi, senin yüceliğin doğusundan geldiğini bilsinler. Sana şan olsun ya Rab” (Altınağzlı Aziz Yuhanna Tören Kitabı, 2007) (Karaburun Doğan, 2015: 122).

Noel bayramında kilisede, Mesih İsa'nın bedende doğumu olarak adlandırılan Altınağzlı Aziz Yuhanna Tören kitabında yer alan, Noel bayramında giriş ezgisi (isozikon) ilahilerinden 2. notadan okunan “Hüzam Makamı Dizisi”nin özelliklerini içerisinde barındıran ilahinin Arapça ve Türkçesi aşağıda verilmiştir;

Arapça

“Minel batni kable kevkebil subhi velettuke, helefel rabbu velen yendem. Enneke entel kehinu ileddehir, ile rutbeti meliki sadak. Hallisna yebnallahi yemen vulide minel betul, nehnul murettiline leke Aliluiya” (Altınağzlı Aziz Yuhanna Tören Kitabı, 2007)

Türkçe

“Sabah yıldızından önce seni karnımdan doğurdum. Rab and içti ve pişman olmayacak. Sen Melkisedek tertibi üzere sonsuza dek kâhinsin. Ey Tanrı'nın

Oğlu bizleri kurtar, senki bakireden dođdun, sana ilahiler ile ALİLUIYA”
(Altınağızlı Aziz Yuhanna Tören Kitabı, 2007).

Şekil 7: 2. Nota- Hüzzam Makamı Dizisi (Özkan, 2000: 288).

5 Nisan Paskalya Bayramı İlahisi: 5. notadan okunan ilahi ‘la karar’ sesinden icra edilir ve Buselik makamı dizisine benzerlik gösterir. İlahinin buseliğın rast perdesindeki şeddi olan Nihavent Makamı Dizisi’nin özelliklerini taşıdığı da söylenebilir. Paskalya Bayramı bu ilahide, doğanın yeniden doğuşunu ve canlanışını ifade eder. Arapça okunan ilahinin Arapça ve Türkçe meali aşağıdaki gibidir:

Arapça:

-“*El Mesihu kam min beynil emvet, va vatiel mevte bil mevt, ve vehebel hayata lillezine fil kubur...*” (Altınağızlı Aziz Yuhanna Tören Kitabı, 2007)

Türkçe:

“*Mesih ölümler arasından dirildi, ölümü ölümle ezdi ve Mezarlarda bulunanlara hayat verdi*” (Altınağızlı Aziz Yuhanna Tören Kitabı, 2007)

Şekil 8: 5. Nota- Buselik Makamı Dizisi (Özkan, 2000: 98).

Bu ifade tarzı, bir bakıma Ortodoks Hıristiyanların hayatın sürekli kendi mayasından dirildiğini düşündüklerinin bir göstergesidir. Burada İsa Mesih’in, aslında yeniden dirilerek doğan bir çocuğu, doğanın kabuk değiştirmesi neticesinde yeniden hayat bulan bir insan yavrusunu sembolize ettiği düşünülebilir. Tıpkı yumurtayı çatlatmak ve oradan çıkmak suretiyle ölümün kapısını kırarak yeniden doğan bir civcivin, Paskalya bayramında yumurta kırarak tekrar temsil edilmesi ve doğanın yeniden doğuşunun kutlanması gibidir.

Tablo 3: Antakya Rum Ortodoks Kilisesinde Özel Gün ve Bayramlarda İcra Edilen İlahiler ve Makamsal Özellikleri²⁷

İlahinin Arapça-Türkçe İsmi	İsimlendirilmesi	Karar Sesi	GTSM' de Benzer Makam Dizisi ²⁸
<i>Bi'timedek ya rab-(Ürdün nehrindeki vaftizin ile ya rab)</i>	Nota 1	La	Uşşak
<i>Hallis yarab şe'bek- (Yarab halkını kurtar)</i>	Nota 1	La	Uşşak
<i>Mileduke eyyu hel mesihu- (Ey Mesih ilahımız)</i>	Nota 2	Si	Hüzzam
<i>Minel batni kable- (Sabah yıldızından önce)</i>	Nota 2	Si	Hüzzam
<i>El Mesihu kam min- (Mesih ölümler arasından dirildi)</i>	Nota 5	La	Buselik
<i>Mubarakon ente eyyu hel Mesihu (Balıkçıların üzerlerine Kutsal Ruh'u gönderip)</i>	Nota 7	Do	Çargâh

Kutsal Haça Secdeyi Anma Günü İlahisi: Paskalya perhizinin 3. Pazarı, *kutsal haça secdeyi anma günü*²⁹dür. Bu günde, kutsal haça secdeyi anma günü ilahisi, Altınağızlı Aziz Yuhanna Tören kitabından (Kutsal Haç Çarmıh Bayramı İlahisi) okunur. 1. Notadan uşşak makam dizisi içerisinde seyreden ilahi, La karar sesinden okunmaktadır. Bu ilahinin Arapça ve Türkçe sözleri aşağıdaki gibidir (Karaburun Doğan, 2015: 118).

Arapça

-“*Hallis yarab şe'bek ve berik miyresek, vemneh mulukenel mu-mininel ğelebe'eel berber. Vahfaz bi kuvvat salibak, cemi'el muhtasina bike*” (Altınağızlı Aziz Yuhanna Tören Kitabı, 2007).

Türkçe

-“*Yarab halkını kurtar ve mirasını kutsa. Kötülüklerle karşı müminleri galip eyle. Haçının kuvveti ile sana ait olanları koru*” (Altınağızlı Aziz Yuhanna Tören Kitabı, 2007).

Paskalyadan 50 Gün Sonrası/ Pentakost Bayram İlahisi: 7. Notadan okunur. 7. nota Çargâh makamına tekabül etmektedir. Grekçede pentakost sözcüğü, ‘ellinci’ demektir. Pentakost (ya da öbür adlarıyla hamsin, hasat bayramı, turfanda bayramı), fışh bayramından elli gün sonra kutlanır. İsa Mesih’in göğe çıkışından sonraki pentakost günü Tanrı, kutsal ruhunu, Mesih imanlılarının içinde yaşamak üzere gönderdi (İncil, 1995: 256). Pentakost

²⁷ Peder Dimitri DOĞUM ile 15.04.2013 tarihinde, Antakya Azizler Petrus ve Pavlus Ortodoks Kilisesinde yapılan görüşmenin sonucunda ilahilerin GTSM’de yer alan makam dizilerine olan benzerlikleri tespit edilmiştir. Nota olarak adlandırılan ilahilerin, okunuşlarındaki değişiklikten ötürü makam dizilerine olan benzerliklerinde farklılaşma olabileceği görülmüştür.

²⁸ Antakya Ortodoks Kilisesi’nde icra edilen ilahilerin makamsal yapıları İnönü Üniversitesi’nde görev yapan Okut. Ş.Orçun AKGÜN ve Öğr.Grv. Sinan HAŞHAŞ tarafından duyumsal analiz yöntemi ile ilahilerin ses kayıtları dinlenerek belirlenmiştir.

²⁹Hız. İsa’nın haça gerilmesini ifade eden gündür. Hz. İsa’nın seçilmiş olarak haça yükseldiği ifade edilir.

Bayramı Kutsal Kitap'ta Hasat bayramı diye bilinen bayramdır. Arapça okunan ilahinin Arapça ve Türkçe meali aşağıdaki gibidir:

Arapça:

“Mubarakon ente eyyu hel Mesihu ilehune, yemen azhartal sayyadina ğaziriyyel hikme, iz sekepte aleyhimil ruhel kodus. Ve bihimil meskuneti-ktanast, ye muhibbel başaril mejdulek...” (Altınağızlı Aziz Yuhanna Tören Kitabı, 2007)

Türkçe:

Balıkçıların üzerlerine Kutsal Ruh'u gönderip onları çok hikmetli kulan ilahımız Mesih. Sen mübareksin. Onlarla bütün dünyayı avladın, Ey insanları seven, sana yücelik olsun (Altınağızlı Aziz Yuhanna Tören Kitabı, 2007).

Şekil 9: 7. Nota- Çargah Makamı Dizisi (Özkan, 2000: 95).

2.4. Antakya Medeniyetler Korosu

Antakya Hıristiyan Ortodoks Cemaatinin, kilise dışı dinsel performans mekânı bulunmamaktadır. Ancak psaltilerin korist olarak görev aldıkları amatörlerden oluşan ve bütün din cemaatlerini bir arada tutan korolar vardır. Bunların en güzel örneği ‘Antakya Medeniyetler Korosu’ dur. Antakya Medeniyetler Korosu şefi Yılmaz Özfırat’ın anlatımlarına göre Antakya Medeniyetler Korosu dernek bünyesinde kurulmuştur: “2007 yılında Turizm haftasının Hatay’dan başlatılması üzerine oluşturulmuş bir projedir, 2008 yılında dernekleşmiştir. Derneğin ismi Medeniyetler Korosu Derneğidir” (Özfırat, 2015/Antakya)³⁰.

Koronun başkanı ve şefi Gaziantep Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuvarı Türk Halk Oyunları Bölümü mezunu olan fakat daha sonra Bakanlık kararı ile Müzik Öğretmenliği unvanı almış Yılmaz Özfırat’dır. Koroyu Antakya’daki çalışmalarda ve provalarda Yılmaz Özfırat çalıştırmaktadır. Koro ve orkestrada erkeklerle bayanlar eşit sayıda yer almaktadırlar. Antakya Rum Ortodoks Kilisesi Pederlerinden Dimitri Doğum ve eşi de bu koronun içerisinde korist olarak görev almaktadırlar. Koro, çalışmalarını Salı ve Perşembe günleri Medeniyetler Korosu Derneğinde yapmaktadır.

Antakya’da yaşayan üç semavi dinden oluşan Yahudi, Alevi-Nusayri, Ortodoks Rum ve Ortodoks Ermeni, Arap ve Türk Sünni, Katolik ve Protestan cemaatlerinden insanlar bulunmaktadır. Konserlerde 12 dilden şarkılar ve ilahiler okunmaktadır. Koronun konserlerinde Kürtçe, Zazaca şarkıların yanında Arap Ortodoks Kilisesinde icra edilen “Ya Rabbal Kuvvat” adlı ilahiyi, Yahudi Havrasında icra edilen “Şalom” adlı ilahiyi ve Alevi deyişlerinden olan “Ötme Bülbül” isimli deyişi ve farklı dillerden dinsel ilahileri repertuarında seslendirdikleri gözlemlenmiştir (Karaburun Doğan, 2015: 102). Eşlik eden

³⁰ Antakya Medeniyetler Korosu Başkanı ve Koro Şefi Yılmaz ÖZFIRAT ile 17.03.2015 tarihinde, Antakya Medeniyetler Korosu Derneği’nde yapılan görüşmenin özeti.

orkestra ise Mersin Devlet Opera ve Bale sanatçılarından oluşmaktadır. Koro; özelde Antakya'nın, genelde Türkiye'nin tanıtımına katkı sağlamayı, halen var olan birtakım güzellikleri herkesle paylaşıp onlara yeni bir ufuk açmayı, insanlığı doğruya ve güzelliğe çekmeyi, evrensel bir dil olan müzikle farklı medeniyetleri bir arada tutmayı hedeflemiştir.

Sonuç

Antakya, özellikle jeopolitik konumu nedeniyle farklı tarihlerde birçok dini liderin uğrak yeri olmuştur. Bu nedenle farklı medeniyetlerin yüzyıllardan beri bir arada bulunarak, karşılıklı saygı ve hoşgörü ortamı içerisinde yaşadığı kozmopolit bir şehirdir. İnsanların farklı dinlerden ve kültürel yapılardan olmaları, şehre ve gündelik yaşama renk katmaktadır. Bu çalışmada, bölgede halen tüm canlılığı ile yaşayan Antakya dini cemaatlerinden biri olan Hıristiyan Rum Ortodokslarının dinsel kültürleri çerçevesinde, dinsel müzik uygulamaları ele alınmıştır. Antakya'da yaşayan Arap Ortodoksların, İstanbul'da yaşayan Fener Rum ve Ermeni Ortodoksların aksine kilisede Arapçayı kullanmaları ve kendilerini 'Arap Ortodoks' olarak adlandırmaları, bu çalışmadaki Arap Ortodoks etnisitesiyle ilgili önemli bulgulardandır.

Çalışmada, dinsel müziklerin seremonik ve estetik niteliklerinin yanı sıra kimliksel niteliklerinin de bulunduğu, başka bir deyişle her dinsel müziğin, etnik veya kültürel kimliği adeta bir amblem gibi içinde barındırdığı gözlemlenmiş olup, dinsel müziklerde kimliği ayırt edici işaretlerin var olduğu ve bunun söz, ezgi, ritim gibi müziksel öğeler ve performans pratikleri ile ortaya çıkarıldığı gözlemlenmiştir. Bir müzik metninin hangi dilde seslendirildiği, icra üslupları (tecvitsel, ezgisel/makamsal, polifonik vb.), dinsel müzik performansı içinde kadının yerinin ne olduğu, çalgı kullanılıp kullanılmadığı, kullanılıyorsa ne tür çalgıların kullanıldığı ve hangi çalgılara o kültür içinde kutsiyet atfedildiği sorularının dinsel cemaatlerin sosyo-kültürel yapıları hakkında bilgi vereceği düşüncesinden hareketle, müzik üzerinden kültür analizi yapılmıştır.

Çalışmada, kilisede çalgı kullanılmadığı ve ilahilerin insan sesi ile çalgı eşiksiz seslendirildiği, aynı zamanda insan sesinin Tanrı'ya ulaştırarak en uygun ses olduğu görüşünün hakim olduğu görüşmelerle saptanmıştır. Bölgede insan sesiyle icra edilen kilise müziklerinin *tecvitsel/entonasyonlu* ve *ezgisel/makamsal* olmak üzere iki farklı üslupla icra edildiği görülmüştür. Dinsel müzik metinlerinin tecvitli icrasının serbest ritimli ve tümce bitimlerinden sonraki durgularla (kadans) ve yer yer makamsal bir seyirle yapıldığı; makamsal icraların ise daha ritmik ve inici-çıkıcı-canlı ezgilerle ve ezgisel-ritmik açıdan daha büyük bir zenginlikle icra edildiği, bunun yanında tecvitsel icraların Arapçaya çevrilmiş İncil metinleri için, makamsal icraların ise Arapçaya çevrilmiş farklı kaynaklara ait ilahilerin metinleri için yapıldığı ve hem insan sesinin Tanrıya ulaşılacak en temel ses olduğu düşüncesinin, hem de tecvitsel ve makamsal icra üsluplarının, Orta Doğu ve Sami halklarına ilişkin kökensel bir kültürel alışkanlık olduğu saptanmıştır.

Kilisede uygulanan makamsal icra geleneği içerisindeki ilahilerin, cemaat ve kilise pederleri tarafından, makamsal olarak farklı adlandırıldıkları, numaralandırılarak isimlendirildikleri, Örneğin; 1. Nota olarak adlandırılan ilahilerin Uşşak Makam Dizisiyle benzerlik gösterdiği, 2. Nota olarak adlandırılan ilahilerin Hüzam Makamı Dizisiyle benzerlik gösterdiği, bu şekilde 8. Nota'ya kadar makamsal yapının numaralandırıldığı gözlemlenmiştir. Kilise ilahilerinin genellikle uşşak, hüzam, buselik ve rast makam dizilerine benzerliklerinin bulunduğu duyumsal (işitsel) analiz yöntemi ile konunun uzmanı olan kişilerle birlikte tespit edilmiştir. Ayrıca okunan ilahilerin makamlarına, önemli olaylara göre (vaftiz, cenaze, nikah akdi vb.) yüklenen özel anlamların olduğu, örneğin cenaze ritüelinde daha çok hüznü çağrıştıran buselik makamı dizisinin ilahilerde kullanıldığı, vaftiz töreninde ise dirilişi ifade eden uşşak ilahilerin okunduğu gözlemlenmiştir. Arap Ortodoks

Kilisesi ilahilerinde, bu ilahilere ait makamsal yapının Türk Sanat Müziği makamsal yapısı ile kökensel benzerlikler ve etkileşimler taşıdığı saptanmıştır.

Antakya Arap Hıristiyan Ortodokslarının (Azizler Petrus ve Pavlus Ortodoks Kilisesi) kiliselerinde icra ettikleri dinsel metinlerinin kaynaklarının; *Kitab-ı Mukaddes (İncil) Bölümleri, Minavon Dua Kitabı, Tiryodiyon Dua Kitabı, Bendikstariyon Dua Kitabı, El-Muazzi Dua Kitabı, İman Yolu Dua Kitabı, Arapça Peder Hizmetleri Kitabı (Aziz Basileios, Roma Baş Episkoposu Aziz Gregorios Zeoloğos ve Altınağızlı Aziz Yuhanna bölümleri), Arapça-Türkçe yayınlanmış Altınağızlı Aziz Yuhanna Tören Kitabı, Arapça-Türkçe yayınlanmış Peder Hizmetleri Kitapları'ndan* oluştuğu saptanmıştır. Çalışmada, İncil dışındaki diğer ilahi metinlerinin büyük bölümünün *Altınağızlı Aziz Yuhanna Tören Kitabı*ndan alındığı ya da Meryem Ana'yı öven dize ve şiirlerin notaya dökülmesi sonucu ortaya çıkan ezgilerden oluştuğu gözlemlenmiştir.

Ayrıca Antakya'nın çok renkliliğinin müziksel bir sembolü konumunda bulunup 2008 senesinde dernekleşmiş olan 'Medeniyetler Korosu'nun, üç semavi dini ve farklı mezhepleri olduğu gibi, Antakya Hıristiyan Ortodokslarını da temsil ettiği ve koro repertuarı içinde Ortodoks ilahilerine de yer verildiği gözlemlenmiştir.

SÖZLÜK

Acapella: Çalgı eşiksiz koro, ya da onun için yazılmış eser (Say, 2002:12).

Altar: Sunak, kurban taşı (Doğan, 2008: 61). Tapınağın, kilisenin içinde ya da yakınında bulunan, tanrılara sunulan adaklar için kullanılan, genellikle taştan yapılmış öge. Küçük boyutlarda olduğu gibi, anıtsal yapı türünde olanları da vardır.

Entonasyon: Ses yüksekliğinin doğru olması. Bir eserin seslendirilebilmesinde perdeleri şaşmaz bir kesinlikle verebilmek; sesleri doğru çıkarmak (Say, 2002:180).

Mezmun: Peygamber Hz. Davud'un musiki ve makam ile okuduğu Zebur surelerinden her biri. İlahi, kaval ile söylenen ilahi (Doğan, 2008:1137). Günümüzde mezmurlar, tapınma şarkıları olarak bilhassa Hristiyanlar tarafından kullanılmaktadır.

Papaz: Hıristiyan ruhani reisi, din adamı, peder (Doğan, 2008: 1311).

Patrik: Ortodoks ve bazı Doğu kiliselerinde en büyük ruhani reis (Doğan, 2008:1320).

Yortu: Hz. İsa'nın yaşamını, ölümünü, dirilişini ve azizlerin yaşamlarına yansımış olan erdemlerini anmak üzere kilisenin belirlediği kutsal günleri ifade eden Hristiyan Bayramı.

Ostinato: "İnatçı". Bir müzik cümlesinin bütün bölüm boyunca, ya da bölüm içi kesitlerin bazılarında sürekli tekrarlanması (Say, 2002: 407).

Tecvit: 1. Harfleri mahreçlerine uygun şekilde düzgün söyleme. 2. Kuranı Kerim'i uygun telaffuzla, harflerinin söylenişine dikkat ederek okuma. 3. Bu şekilde okuma ilmi (Doğan, 2008: 1595).

Reçitatif: Opera ve oratoryo gibi sahne eserlerinde bir konuyu, öyküyü yada bunlarla ilgili olayları anlatmak üzere hazırlanan metnin, konuşma benzeri ses müziği üslubuyla seslendirilmesi (Say, 2002: 446).

KAYNAKÇA

ALTINAĞIZLI AZİZ YUHANNA Tarafından Düzenlenmiş Son Akşam Yemeği Tören Kitabı (2007), Antakya Hıristiyan Rum Ortodoks Kilisesi Cemaat Vakfı, Antakya.

ANTAKYA AZİZLER PETRUZ ve PAULUS KİLİSESİ Tanıtım Kitabı (2011), Antakya Ortodoks Kilisesi Cemaat Vakfı Yayını, Antakya.

BOHLMAN, V. P. (1988), "The Study of Folk Music in the Modern World", Indiana Universty Press.

DALEY, Brian E.(1987), "Councils", The Encyclopedia of Religion (I-XVI)", (ed.Mircea Eliade), New York.

DOĞAN, Mehmet (2008), "Büyük Türkçe Sözlük", Pınar Yayınları, İstanbul.

İNCİL- *Kitabı Mukaddes* (1995), Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul.

KARABURUN DOĞAN, Derya (2015), İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Müzik Ana bilim Dalı, "Kültürel Kimlik Çerçevesinde Antakya Arap Ortodokslarının Dinsel Müzik Uygulamaları", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya.

MUSTAN DÖNMEZ, Banu (2009), "Anadolu Tasavvufunda Ritüel Müziğinin 'Kültüre Gömülü Olma' (Embeddedness) ve 'Anıştırılma' (Adumbration) Durumları", Folklor/Edebiyat Dergisi, cilt 15, 2009, Sayı 58, (pp. 107-115).

ÖZKAN, İsmail Hakkı (2000), "Türk Musikisi Nazariyatı ve Usulleri", Ötüken Yayınları, İstanbul.

SAY, Ahmet (2002), "Müzik Sözlüğü", Müzik Ansiklopedisi Yayınları, Ankara.

YILDIRIM, Münir (2005), "Yunanistan ve Ortodoks Kilisesi", Andaç Yayınları, Ankara.

GÖRÜŞMELER:

- Antakya Ortodoks Kilisesi Pederi: Dimitri DOĞUM
- Antakya Ortodoks Kilisesi Pederi: Jan DELULLER
- Antakya Medeniyetler Korosu Başkanı: Yılmaz ÖZFIRAT
- Antakya Ortodoks Kilisesi Vakfı Başkanı: Fadi HURİGİL
- İnönü Üniversitesi: Okut. Ş.Orçun AKGÜN
- İnönü Üniversitesi: Öğrt. Grv. Sinan HAŞHAŞ